

**SUMQAYIT ŞƏHƏR
MƏRKƏZLƏŞDİRİLMİŞ KİTABXANA SİSTEMİ
S.VURĞUN ADINA MƏRKƏZİ ŞƏHƏR KİTABXANASI
METODİKA – BIBLIOQRAFIYA ŞÖBƏSİ**

M.F.Axundov - 205

Tərtibçi: T.Mirzəyeva

İxtisas redaktoru və
buraxılışa məsul: Y.Əhmədova

Redaktor: P.Qasımova

M. F. Axundov yaradıcılığının kitabxanalarda təbliği:

M. F. Axundovun 205 illik yubileyi ilə əlaqədar hazırlanmış metodik tövsiyə / tərt.ed. T. Mirzəyeva; ixtisas red. və bur. məs.Y.Əhmədova; red. P. Qasımova; S. Vurğun adına Mərkəzi şəhər kitabxanası.-Sumqayıt, 2017, 20s.

GİRİŞ

Azərbaycan yazıçısı və mütəfəkkiri, peşəkar milli teatr sənətinin, realist bədii nəsrin, demokratik fəlsəfi və estetik fikrin, ilk əlifba inqilabının, bütövlükdə mənəvi mədəniyyətimizin bütün sahələrində “yeni dövr”ün banisi olan böyük ədib, alim və filosof Mirzə Fətəli Axundzadə dünya klassiklərinin yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmuş, gənc yaşlarından başlayaraq böyük bir yaradıcılıq yolu keçmişdir.

Milli ədəbiyyatın taleyinə və tarixinə təsir baxımından məhz bir maarifçi olaraq onun gördüyü işlərin həddləri XII əsrdə Nizami, XVI əsrdə Füzuli dühasının miqyasları ilə müqayisə oluna bilər. Lakin tarixi inkişafın yeni mərhələsinə uyğun olaraq Axundzadə doğma ədəbiyyatın qarşısında duran vəzifələrə böyük bəşəri vüsətlə yanaşı daha fərdi və milli bir konkretlik də gətiribdir.

XIX əsrdə Azərbaycanın İran və Rusiya tərəfindən ikiye bölünməsi Azərbaycanın şimalı üçün avropalaşmaya yeni üfüq açdı. Avropa tipli düşüncə sistemini, Şərq-Qərb mədəniyyətlərinin sintezini ortaya qoyan ilk böyük şəxsiyyət Mirzə Fətəli Axundzadə olmuşdur.

Azərbaycan və Yaxın Şərq ədəbiyyatı tarixində silinməz izlər buraxan, realist dramaturgiyamızın və nəsrimizin banisi Mirzə Fətəli Axundzadənin zəngin və çoxşaxəli irsi əsrlər keçdikcə müasirliyini saxlayır, hər dövrdə yenidən tədqiq olunur, araşdırılır. Bu axtarışların coğrafiyası genişləniş, məzmunu dərinləşdikcə yeni-yeni elmi faktlar, qiymətli məlumatlar aşkara çıxır, dramaturqun həyatının bəzi maraqlı məqamları müəyyənləşir.

Yazıçının yaradıcılığına böyük qiymət verən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bu əlamətdar yubileyə bağlı 13 aprel 2010-cu il tarixdə sərəncam imzaladı.

Belə bir Sərəncam Azərbaycan xalqının mütəfəkkirinə bəslənilən məhəbbətin təzahürüdür. M. F. Axundzadənin yaradıcılıq irsinə müasir dövrdə belə yanaşma bu zəngin ədəbi nümunələrin təbliği istiqamətində əhəmiyyətlidir.

Həyatı

Mirzə Fətəli Axundov 1812-ci ildə Nuxa şəhərində anadan olmuşdur. Atası Mirzə Məhəmmədağı və anası Nanə xanım 1814-cü ildə Təbriz yaxınlığındakı Xamnə qəsəbəsinə köçmüşlər. O, 13 yaşınadək ailəsi ilə birlikdə Cənubi Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yaşamışdır. 1825-ci ildə anası ilə Şəkiyə qayıtmışdır. Fətəlinin ruhani olmasını istəyən anasının əmisi Axund Hacı Ələsgər 1832-ci ildə onu Gəncəyə aparır. Gənc Fətəli burada məntiq və fiqh elmlərini, habelə dahi Azərbaycan şair və filosofu Mirzə Şəfi Vazehdən xəttatlıq sənətini öyrənmişdir. Lakin Mirzə Şəfinin gənc Fətəliyə təsiri bununla bitmir. Bu görüş Mirzə Fətəlinin həyat və yaradıcılığına, ümumiyyətlə, onun bir mütəfəkkir kimi formalaşmasına ciddi təsir göstərir.

Dövrünün müasir elmləri ilə maraqlanan Fətəli 1833-cü ildə Şəkiddə açılmış rus məktəbinə daxil olur və bir il burada təhsil alır. 1834-cü ildə o, Tiflisə getmiş, Qafqaz canişininin baş dəftərxanasında mülki işlər sahəsində Şərq dilləri mütərcimi təyin olunmuş və ömrünün sonuna qədər bu vəzifədə çalışmışdır. 1873-cü ildə ona polkovnik hərbi rütbəsi verilmişdir.

1851-ci ildə Rus Coğrafiya Cəmiyyəti Qafqaz şöbəsinə üzv seçilən Axundov sonralar Qafqaz Arxeoqrafiya Komissiyasında tədqiqat işlərinə cəlb olunur.

Mirzə Fətəli Axundov 1878-ci ildə Tiflisdə vəfat etmiş və köhnə müsəlman qəbirstanlılığında (indiki Tbilisi botanika bağının ərazisində yerləşən Görkəmli Azərbaycanlılar panteonu) dəfn olunmuşdur.

Maraqlı cəhətlərdən biri budur ki, ömrünün sonuna qədər Qafqaz canişinliyində çinovnik işləsə də, Axundovun ürəyi çinovnik ürəyi olmayıb, o ürək xalq yolunda məşəl kimi alışıb. Hərbi rütbəsindən, o dövr cəmiyyətində, ictimai-siyasi mühitindəki nüfuzundan istifadə edərək xalqın maariflənməsinə çalışıb. Bu istiqamətdə ölçüyəgəlməz işlər görüb.

Bədii yaradıcılığı

M. F. Axundov bədii yaradıcılığına şeirlə başlamışdır ("Səbuhi" təxəllüsü ilə). O, Azərbaycan ədəbiyyatında azad düşüncə tərzinin ən böyük nümayəndəsidir. Mirzə Fətəli İslam dünyasının ictimai, sosial və siyasi sahələrində radikal islahatların vacibliyi fikrini müdafiə edirdi.

Azərbaycanda teatr sənətinin inkişafında rolu

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanda teatr sənətinin inkişafında M. F. Axundovun rolu əvəzsizdir. M. F. Axundzadə 1850-1855-ci illərdə özünün məşhur altı komediyasını yaratmaqla nəinki Azərbaycan ədəbiyyatında, bütövlükdə Balkanlardan Hindistana qədərki türk-müsəlman dünyasında dramaturgiyanın əsasını qoymuşdur. Böyük ustad bu komediyalar ilə Şərq aləmində dram yazmağın nümunəsini göstərmişdir. Bunu hər kəs qəbul edir ki, türk-müsəlman dünyasında dramaturgiya Mirzə Fətəli Axundzadə dramaturgiyasının ənənələri işığında inkişaf etmişdir.

Azərbaycan teatrı Axundzadənin ölməz komediyaları zəminində yaranmışdır. 1873-cü ildə Həsənbəy Zərdabi Nəcəfbəy Vəzirovla birlikdə Bakı məktəblərinin birində məşhur «Hacı Qara» əsərinin tamaşasını göstərməklə Azərbaycanda, həm də ümumən türk-müsəlman aləmində teatr hərəkatının əsasını qoymuşdur. Mirzə Fətəli Axundovun komediyalarında Azərbaycan qadınlarının təmsalında ilk dəfə Şərq qadınlarının səhnə obrazları yaradılıb. XIX əsrdə teatr səhnəsində Azərbaycan qadınının səhnədə kişilərlə birlikdə gülüb danışmasını göstərmək hünər tələb edirdi. Zamanına görə bu böyük işi də Mirzə Fətəli Axundzadənin əsərlərini səhnəyə çıxarmaqla Azərbaycan maarifçiləri həyata keçirməyi bacardılar.

M. F. Axundovun yaradıcılığı Avropa ədəbiyyatşünaslarının və teatrşünaslarının diqqətini çox tez cəlb etdi. 1852-ci ilin avqustunda Alman jurnalı Magazin für die Literatur des Auslandes (Xarici ədəbiyyat jurnalı) yazırdı: "Fikirləşmək olardı ki, Transqafqazın müsəlman əhalisi İslam ruhuna uyğun olaraq belə yeniliklərə (teatra) hələ uzun zaman yad qalacaqlar, lakin onların arasından qəflətən dramatik dahi meydana çıxdı, Tatar Molyeri, hansının ki, adı onun ölkəsinin sərhədlərindən kənarda da diqqətə layiqdir. O Mirzə Fətəli Axundovdur."

2012-ci ildə Cəfər Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyasında Mirzə Fətəli Axundovun haqqında bioqrafik bədii film çəkilməmişdir. "Sübhün səfiri" adlanan film mütəfəkkirin 200 illik yubileyi münasibətilə ekranlara çıxmışdır.

Mirzə Fətəli Axundovun əsərləri

Mütəfəkkirin 1837-ci ildə qələmə aldığı "Şərq" poeması, 1850-52-ci illərdə yazdığı "Hekayəti Molla İbrahim-Xəlil Kimyagər", "Hekayəti Müsyö Jordon Həkim-i-Nəbatat və Dərviş Məstəli Şah Cadükuni Məşhur" (1850), "Sərgüzəşti-vəzir-i-xani-Lənkəran" (1850), "Hekayəti Xırsi-Quldurbasan" (1851), "Sərgüzəşti Mərdi-Xəsis" ("Hacı Qara") (1852)", 1855-ci ildə "Mürafə vəkillərinin hekayəti", 1857-ci ildə yazdığı "Aldanmış Kəvakib" ("Hekayəti-Yusif şah"), 1859-cu ildə qələmə aldığı "Fəhrisi-kitab", 1862-ci ildə yazdığı "Nəzm və nəsr haqqında", "Tənqid risaləsi" (1862), "Kəmalüddövlə məktubları" (1865) əsərləri dahinin geniş düşüncəsindən, zəngin yaradıcılıq manerasından irəli gəlir. Bu əsərlərin hamısı Azərbaycanla bağlıdır. Müasir dövrdə Azərbaycanda təhsildən danışarkən çox zaman 20 ildən artıq bir zaman kəsiyi ilə arxada buraxdığımız sovet dövrü ilə paralellər aparır, bir çox hallarda hətta üstünlüyü o dövrə veririk. Bunun da özəl səbəbləri var. Məsələ burasındadır ki, sovet təhsil sistemi bir çox üstünlüklərə malik idi. Eyni zamanda, müəllim kateqoriyasının əməkhaqqı öz dövrü üçün az məbləğ sayılırdı. Bu xalqın ən böyük müəllimlərindən, öyrədənlərindən biri Mirzə Fətəli Axundov olub və o öz əməyinə, zəhmətinə görə heç kəsdən əməkhaqqı, maddi tələb etməyib. Bu, xalqa təmənnəsiz xidmət etməyin ən gözəl, unikal nümunəsidir. Heç kəsin gözləmədiyi bir çağda bir dahi meydana çıxır və xalqın maariflənməsi uğrunda yeni bir cəbhə açır. Bəlkə heç məmuru olduğu Çar Rusiyası da belə bir şəxsiyyətin meydana atılacağını gözləməirdi. Fakt budur ki, Nuxada doğulan, həyatının bir hissəsini Cənubi Azərbaycanda, bir hissəsini Şimali Azərbaycanda, ömrünün çiçəklənən və yetkin hissəsini isə Tiflisdə keçirən Mirzə Fətəli Axundov xalqının içini, daxili aləmini, düşüncəsini, nəyə ehtiyacı olduğunu bilirdi və bu istiqamətdə də yorulmadan işlər görürdü. Mirzə Fətəli Axundovun zəngin yaradıcılığı, ləkəsiz şəxsiyyəti hər zaman üçün nümunədir. Dahi mütəfəkkir haqda zaman-zaman maraqlı, yaddaqalan fikirlər deyilib və onun əməyi, xidməti yüksək qiymətləndirilib.

Poema:

- Şərq poeması (1837)
-

Pyeslər:

- Hekayəti Molla İbrahim-Xəlil Kimyagər (1850)
- Hekayəti Müsyö Jordon Həkim-i-Nəbatat və Dərviş Məstəli Şah Cadükuni Məşhur (1850)
- Sərgüzəşti-vəzir-i-xani-Lənkəran (1850)
- Hekayəti Xırsi-Quldurbasan (1851)
- Sərgüzəşti Mərdi-Xəsis (Hacı Qara) (1852)
- Mürafə vəkillərinin hekayəti (1855)

Satirik povest:

- Aldanmış Kəvakib (Hekayəti-Yusif şah) (1857)

Məqalələr:

- Fəhristi-kitab (1859)
- Nəzm və nəsr haqqında (1862)
- Tənqid risaləsi (1862)
- Kəmalüddövlə məktubları (1865)
-

Haqqında olan ədəbiyyat

1. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz, bir yazısan sən kitabında. Bakı: Yazıçı, 1985, 195 s.
2. Qasimov M. M.F.Axundov və XIX əsrin inqilabi-demokratik estetikası. Bakı: 1954, 150 s.
3. Qasimzadə F. M.F.Axundovun həyat və yaradıcılığı. Bakı: 1962, 150 s.
4. Sadıqov M. Axundov Mirzə Fətəli. Bakı: 1987, 200 s.
5. Kəngərli A. M.F.Axundov və Həsənbəy Zərdabi: Ümmətçilikdən millətçiliyə keçidin başlanması. "Yeni Azərbaycan", 2003, 11 may.
6. Qafarov N. M.F.Axundzadə komediyalarının dili və milli gülüş mədəniyyətinin ənənələri. "Mədəni-Maarif", 2002, №8-9, s.40-41.
7. Гусейнов Ч. Фатальный Фатали (роман). М.: Советский писатель, 1983, 463 стр.
8. Тагизаде С. М.Ф.Ахундов и Европа. Баку: 1991, 50 стр.
9. Şahbaz Şamioğlu (Musayev). Mirzə Fətəli Axundzadənin gürcü müasirləri (monoqrafiya), B., Mütərcim, 2012, 116 s.
- 10.

Filmoqrafiya

Əsərlərinə çəkilən filmlər

1. Hacı Qara (film, 1929) (təmmətrajlı bədii film)
2. Dərviş Parisi partladır (film, 1976) (təmmətrajlı bədii film)
3. Hacı Qara (film, 2002) (təmmətrajlı bədii film)
4. Mürəfiə vəkillərinin hekayəti (film, 2011) (film-tamaşa)
5. İksir (film, 2014) ("Hekayəti Molla İbrahim-Xəlil Kimyagər" əsəri əsasında)

Haqqında çəkilən filmlər

1. Böyük maarifçi-yazıçı M. F. Axundov (film, 1939)
2. Səbuhi (film, 1941)
3. M. F. Axundov (film, 1962)
4. Mirzə Fətəli Axundov (film, 1972)
5. Mirzə Fətəli Axundov (film, 1982)
6. Sübhün səfiri (film, 2012)

Axundovun Tbilisi botanika bağında qəbirüstü abidəsi

Axundovun Şəkidəki evi

M.F.Axundzadəyə Rusiya, İran və Türkiyə dövlətləri tərəfindən təltif olunmuş orden və medallar

Rusiya		
		
<i>III dərəcəli Müqəddəs Anna Ordeni</i>	<i>II dərəcəli Müqəddəs Stanislav Ordeni</i>	<i>III dərəcəli Müqəddəs Stanislav Ordeni</i>
İran		Türkiyə
		
<i>II dərəcəli Şir və Günəş Ordeni</i>	<i>III dərəcəli Şir və Günəş Ordeni</i>	<i>Məcidiyə Nişanı</i>

"Əkinçi"nin çapına sevinən dahi...

"Vikipediya" Açıq Ensiklopediyası yazır ki, 1851-ci ildə Rus Coğrafiya Cəmiyyəti Qafqaz şöbəsinə üzv seçilən Axundov sonralar Qafqaz Arxeoqrafiya Komissiyasında tədqiqat işlərinə cəlb olunur. O, "Əkinçi" qəzetinin nəşrinə böyük əhəmiyyət verib, onun səhifələrində "Vəkili Milləti-Naməlum" imzası ilə məqalələr dərc etdirib. Hələ əməkdaşlıqdan əvvəl H. Zərdəbiyə məktub göndərərək ona qəzetin fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra məsləhətlər də verir: "Sizin qəzetinizin əsas məziyyətlərindən biri ifadənin gözəlliyi, ibarələrin zərifliyi və aydınlığı, orfoqrafiyanın düzgünlüyü olmalıdır. Çünki sizin qəzetiniz başqa məsələlərlə yanaşı, Azərbaycan yazısını düzgün olmayan ifadələrdən təmizləməyə çalışmalı, bu dildə yazan bütün adamlar üçün nümunə olmalıdır... Mən sizin qəzetlə əməkdaşlıq etməkdən boyun qaçırmıram. Qəzetinizin proqramını mənə göndərin"

Beləliklə, "Əkinçi"nin fəaliyyətə başlanmasında və fəaliyyət göstərməsində M. F. Axundovun əməyi danılmazdır. Təkcə maarifçilik ideyalarının təbliği ilə kifayətlənməyən M. F. Axundov "Əkinçi"də "Con Stüart Mill azadlıq haqqında" adlı məqaləsində söz, mətbuat, fikir azadlığı ideyasını təbliğ edərək yazırdı: "Əgər cəmiyyət öz fərdlərinə fikir azadlığı verməsə və onları ata-babanın və övliyanın qərar verdikləri şeylərlə kifayətlənməyə və bunlardan kənara çıxmamağa və ağıllarını mədəniyyət işlərində işlətməməyə məcbur edərsə, bu surətdə fərdlər yer əkən, məhsul toplayan və hər bir işi düşünmədən və fikir vermədən gören avtomat olarlar və onlar dəyirman atlarına bənzərlər".

"Şərq" poemasının uğuru...

M. F. Axundov 1837-ci ildə - 25 yaşında ikən "Puşkinin ölümünə Şərq poeması"nı yazıb. Mirzə Fətəli öz əsərində Puşkinin qatillərinə nifrət və qəzəblə ifadə etmiş, onları lənətləmişdir. Poemanın əsas məzmununu Mirzə Fətəli Axundzadənin Rusiyanın görkəmli şairi A. S. Puşkinin şəxsiyyətinə və onun yaradıcılığına olan məhəbbəti təşkil edir. O, Aleksandr Puşkinin faciəli ölümündə çarın əli olduğu üçün susmağa məcbur olan rus şairlərini xəcalətdən qurtarıb, Rusiya ədiblərinin vətəndaşlıq vəzifəsini yerinə yetirmişdir. M.F.Axundzadə "Puşkinin ölümünə Şərq poeması"nı əvvəl fars dilində yazmış və onu ilk dəfə özü farscadan ruscaya nəsrə tərcümə etmişdir. Əsər həmin ildə Rusiyada "Moskovskiy nablyudatel" məcmuəsində rus dilində nəşr olunmuşdur. Poemanı Azərbaycan şairlərindən Böyükağa Qasımsadə, Mikayıl Müşfiq (fars dilindən) və Maarif Soltan Azərbaycan dilinə tərcümə etmişlər.

Cəfər Cabbarlı Mirzə Fətəli Axundov haqqında nə yazıb?

Mirzə Fətəli Axundovun yaradıcılığı, daşdığı missiya haqqında görkəmli ədib, dramaturq, şair, kinossenarist, kinorejissor Cəfər Cabbarlı öz dövründə çox dəyərli bir məqalə yazıb. Həmin məqalə 2012-ci ildə elektron variantda da işıq üzü görüb. Zaman keçib, nə Mirzə Fətəli Axundov, nə də Cəfər Cabbarlı həyatdadır. Ancaq bir ədibin digər ədib haqda söylədiyi qiymətli fikirlər müasir dövrümüzdə də öz aktuallığını qoruyub saxlayır. Cəfər Cabbarlının bu klassik məqaləsini gün işığına çıxaran həmkarlarımıza təşəkkür edirik. Dahı mütəfəkkir haqqında yazılan dəyərli məqalələrdən biri olan bu yazıdan fikirlər təqdim edirik: "Mirzə Fətəli Axundov əski sxolastik ədəbiyyatdan, Şərqi yekrəng, qəzəl, qəsidə və rübai ədəbiyyatından birinci olaraq ayrılıb yeni bir ədəbiyyat şəklinə ayaq basan və Azərbaycan teatr ədəbiyyatının ilk təməl daşını qoyan ədibdir. Bəlli olduğu üzrə Azərbaycan ədəbiyyatı Füzulidən sonra öz orijinallığını itirmiş bir halda idi. Füzuli Azərbaycan ədəbiyyatını fars və ərəb girdabından dartıb çıxarmış və dörd yanını sarmış boşluq içərisində yeni doğurmuş ədəbiyyatını çiyinlərinə almış və yenilməz addımlarla ta yüksəklərə qaldırıb, parlaq bir sentimentalizm ədəbiyyatı olmaq üzrə vaxtında təqdim edib. Füzulinin dörd əsr bundan əvvəl yazdığı sentimentalist əsərlər bu gün belə bütün

sentimentalizm ədəbiyyatının ilk sıralarında gedə bilər. O öz mövzularında bəzən böyük ədəbi keçmişə malik yazıçılarla yarışmış, onların yazdıqları mövzulardan istifadə edib, lakin bu yarışda onlardan geri qalmayıb və hər halda "Leyli və Məcnun" kimi dahiyənə əsərlərində öz qoca rəqiblərini geri buraxıb və hamısından yüksəyə qalxıb. Füzuli öz dühası ilə Azərbaycana parlaq klassik bir ədəbiyyat verdi. Lakin eyni zamanda onun dühası ağır bir yük kimi Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı üzərinə düşüb, onu öz ağırlığı altında əzməyə başladı... Beləliklə, ədəbiyyat getdikcə həyatdan uzaqlaşır, ayağı həyat torpağından üzülür, bayağılaşır, düşkünləşir və çıxılmaz bir tilsim içərisində çırpınırdı. Birinci olaraq bu cadulanmış gedişə qarşı çıxan, bu saxlanmaz axını toxdadan, bu çıxılmaz yoldan çıxan və bu qırılmaz qəzəl və qəsidə tilsimini qıran Mirzə Fətəli Axundov olub..."

M.F.Axundovun dini görüşləri və "Kəmalüddövlə məktubları"ndan sitatlar

Mirzə Fətəli Axundov Şərqi ən böyük ziyalılarından biridir. Axundovun dövrünə görə çox-çox irəli getdiyini deyə bilərik. Əsərlərində daha çox molla və ruhaniləri tənqid edən Axundov dini fanatizmdən çıxıb tərəqqiyə qədəm qoymağın vacibliyini xüsusi vurğulayırdı. Əsərlərindən Axundovun dini baxışlarını görmək mümkündür. Çox şəxs Axundovu ateist kimi tanıyır. Bəli, o öz əsərlərində "allah"ı və digər dini kitabları, şəriət hüququnu tənqid edirdi. Lakin Axundovu ateist yox, daha çox deist adlandırsaq daha yerinə düşər. Lakin bu barədə də onun düşüncələri ziddiyyətli. Bu fikri mən "Kəmalüddövlə məktubları" əsərində yazdığı bir fikrə əsasən deyirəm. O fikir aşağıdakı kimidir:

"...Belə bir əqidə bütperestlikdən də pisdir. Kainatı yaradan Allah bu cür sifətlərdən uzaqdır və ona bu kimi sifətləri vermək xalis küfrdür. Siz dediyiniz Allah, sizin xəyalınızda zənn ilə süni surətdə yaradılmış Allahdır. Sənin Allahın səfəhlərin dediyindən çox yüksəkdir..." Daha sonra isə Axundovun Allahı tənqid etdiyini hətta daha sonra isə təhqir etdiyini görə bilərik. Axundovun dini baxışlarını müəyyən etmək üçün onun "Kəmalüddövlə məktubları" əsərini oxumaq kifayətdir. Axundovun düşüncəsinə əsasən din insanları çox geri salıb. Avropa insanının inkişaf etməsi, müsəlmanın isə cəhəlt girdabında olmasının başlıca səbəbini o dində, xurafatçılıqda görür. O qeyd edir ki, bu mollalara ağıllı insan yox, bir sürü qoyun lazımdır. Axundov tamamilə İslamı rədd etmir. O qeyd edir ki, İslamda, şəriət-hüququnda xeyirli şeyləri saxlayıb, ziyanlıları atmaq lazımdır. Həmçinin o şəriətin ciddi tələblərini də rədd edir:

"...Qadağan edirsiniz, spirtli içkiləri qadağan edin. Şərabın haram edilməsi, həqiqətdə, İslam dininin misilsiz qanunlarından. Çünki spirtli içkilərin bədənə heç bir xeyri yoxdur və bu içkiləri çox içdikdə insanın vücudu, şübhəsiz, müxtəlif xəstəliklərə tutulur, nəhayət, tamamilə məhv olub gedir.. Siz qumarı qadağan edin ki, dünyada insanın ömrünü zay edən və həyatın ləzzətini zəhrimara döndərən pis bir adət və əlacı tapılmayan təhlükəli bir xəstəlikdir..."

Axundov əsərlərində cənnət və cəhənnəm məfhumunu inkar edir. Və bunu aşağıdakı kimi əsaslandırır:

"...Məgər elə bir müsəlman vardır ki, cəhənnəm qorxusundan xalqın malı əlinə düşdükdə yeməsin; bir tüksüz uşağa rast gəldikdə ona əl vursun; fürsət düşdükdə camaatın qızına və arvadına təcavüz etməsin?! Bütün oğrular, yolkəsənlər və qatillər cahillər adamlar sırasından, yəni cəhənnəmə inanan adamlar sırasından çıxır. Heç alim və mərifət sahibi adamlardan birinin oğru, yolkəsən və ya qatil olduğunu görmüşsənmi? Afrikada bəşər cinsindən olan azyaşlı oğlan uşaqlarını tutaraq rəhmsizcəsinə axtalayıb xacə edən və onu İslam ölkələrinə heyvan kimi satanlar, habelə onları alanların hamısı cəhənnəmə inanan adamlar idi..."

Axundov həmçinin "Qurandakı Allah"ı riyakar, ikiüzlü və cəllad hesab edir, fikirlərini aşağıdakı misralarda əsaslandırır:

"...Sağlam əql icazə verər ki, şüurlu bir adam aləmi yaradanı bizim peyğəmbərin Quranda vəsf etdiyi qərəzlərə şamil bilsin? Məsələn: "Əbi-Ləhəbin əlləri şil olsun". Pəh-pəh... Allahımıza bax, "Əbi-Ləhəbin əlləri şil olsun", bax gör bizim Allah dul arvadlar kimi Əbi-Ləhəbə necə qarqış göndərir, çünki onun əql və huşu var, anlayır ki, qardaşı oğlu avam

insanları aldatmaq dəstgahı düzəltmək istəyir və öz nəfsinin bu fani dünyada beş günlük həzzi üçün min-minlərcə adamları ölümə vermək və Asiyanın bəyənilmiş səltənətlərini məhv etmək və şərəfətli nəsiləri korlamaq və Asiya tayfalarını cəhalət və bədbəxtlik dəryasına qərq etmək istəyir. Az-çox bir düşüncəsi olan adam “Təbbət” surəsinin dəlalət etdiyi belə çirkin və ləyaqətsiz qərəz sahibi Allahı bütün ulvi və süfli aləmlərin yaradıcısı saya bilərmi? Əgər həqiqətdə biz tək bir xəlqədən və misilsiz bir yaradıcının varlığına qail olsaq, o xəlqədən və yaradıcı şəxsiz və şübhəsiz bizim peyğəmbərin Quranda bizə göstərdiyi Allah deyildir.

Bu surə Məkkədə nazil olmuşdur. Peyğəmbərimiz Məkkədə olduğu vaxt hələ köməkçisi, tərəfdarı və gücü yox idi. O zaman bizim Allah yalnız onun düşmənlərini qarqış etmək ilə kifayətlənmişdir. Peyğəmbərimiz Mədinəyə köçdükdən sonra, başına bir çox tərəfdar və köməkçilər yığıdıqdan sonra və işində irəliləmə görünərək özü də qüdrət və dövlət sahibi olduqdan sonra vəziyyətini dəyişdi. Ədalət və insafı tamamilə kənara qoydu, qan tökməyə, rəhmsizliyə başladı, “Müşrikləri öldürün!” ayəsini göndərdi. Xəndək davasından sonra öz Cəbraili vasitəsi ilə peyğəmbərə bəni-Qureyşə qəbiləsini mühasirə etməyi əmr etdi. Peyğəmbər onların üzərinə hücum etdi, qalalarını tutdu və mallarına sahib oldu, onların arvad-uşaqlarını əsir etdi. Kişilərin boyunlarını vurdurdu. Bu macərə ilə biz kainatın Allahını necə ədalətli saya bilərik? Onu necə alçaq əxlaq və qərəz sahibi kimi tanımayaq? Və ona necə əzəmət, cəlal, mürüvvət və mehribanlıq sahibi, rəhmət və ehsan çeşməsi deyək? Bu necə Allahdır? Bu şiddətlə ölümə verdiyi bəndələr onun məxluqu deyilmi? Xülasə....”

Hər şeyə rəğmən insanları cahiliyyət quyusundan çıxmağa, kamala dəvət edən Axundov Şərq dünyasının bir dahisidir. O insanları savada səsləyirdi. Bu da təbii ki mollaların işinə yaramırdı. Çünki indi olduğu kimi o zaman da mollalara ağıllı adamlar lazım deyildi. Hətta mollalar və dini xurafatçılar həmin şəxsləri düşmən gözüylə görür, ölümünə fətva verirdi. Bu vəziyyət indi də heç fərqli deyil.

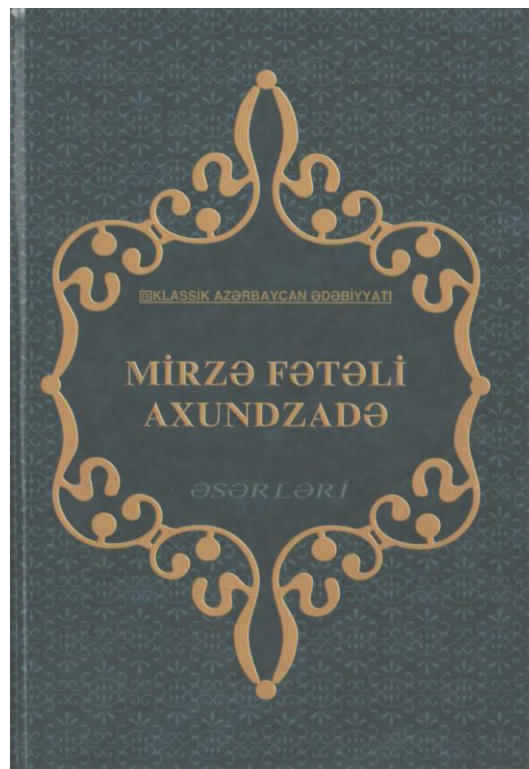
M. F. Axundov yaradıcılığının kitabxanalarda təbliği

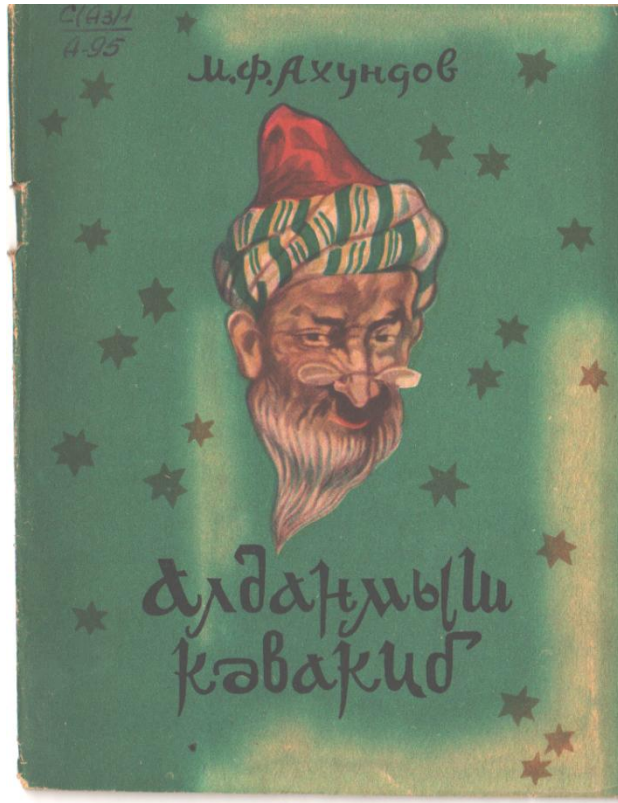
Qeyd etmək lazımdır ki, M. F. Axundovun çoxşaxəli zəngin irsinin geniş oxucu kütləsinə çatdırılması üçün bütün mədəni-maarif müəssisələri, o cümlədən kitabxanalar qarşısında təxirəsalınmaz vəzifələr durur. Bunun həyata keçirilməsi üçün ilk növbədə geniş və məzmunlu tədbirlər planı işlənib hazırlanmalıdır.

Axundovun bütün əsərlərinin və onun haqqında nəşr olunmuş kitabların, eləcə də dövrü mətbuat materiallarının çoxsaylı oxuculara çatdırılması üçün bütün kitabxanalar, xüsusən də MKS-lər əyani və şifahi təbliğatın: kitab sərgiləri, kitabxana plakatları, stendlər, söhbətlər, oxucu konfransları, sual-cavab, bibliografik xülasələr, məruzə və mühazirələr və s. vasitələrindən məqsədə uyğun şəkildə istifadə etməlidirlər.

Əyani təbliğat daha geniş oxucu kütləsini sistemli şəkildə əhatə edə bilir və onların mütaliəsinə müsbət təsir göstərir. Kitab sərgiləri və kitabxana plakatları 15-20 gündən tez dəyişdirilmir. Həmin müddətdə ona mümkün qədər çox oxucu baxa bilir. Sərgilərdə kitab, yaxud onların üz qabıqları nümayiş etdirilməli və bununla yanaşı, yeri gəldikcə, illüstrasiya materiallarından, sitatlardan da istifadə olunmalıdır. Kitabxanalarda “M. F. Axundzadə-205”, “Görkəmli dramaturq” və s. başlıqlar altında kitab sərgiləri, kitabxana plakatları, məruzələr və mühazirələr təşkil etmək olar.

Müəllifin əsərlərinin həm latın, həm də kiril əlifbası ilə çap olunmuş nəşrləri kitabxanamızın fondunda qorunub saxlanılır. Bu **kitabların sərgisini** Sizə təqdim edirik:

МƏКТƏБ КИТАБХАНАСЫ

М.Ф. АХУНДОВ

АЛДАНМЫШ
КƏВАКИБ
*
КƏМАЛУДДӨВЛƏ
МƏКТУБЛАРЫ

84Az
A-95

М.Ф. Ахундов

Кəмалуддөвлə
мəктублары

Oxucuların sevimli yazığımızın yaradıcılığı haqqında nə bildiklərini öyrənmək üçün test şəklində **Sorğu** keçirmək məqsədə uyğun olar. Testləri belə hazırlamaq olar:

1. M. F. Axundov neçənci illər arasında yaşayıb fəaliyyət göstərmişdir?

- A) 1875-1930
- B) 1812-1878**
- C) 1875-1937
- D) 1875-1939

2. "Sərgüzəşti-vəzir-i-xani-Lənkəran" komediyasını necənci ildə yazmışdır?

- A) 1890
- B) 1851**
- C) 1900
- D) 1901

3. "Kəmalüddövlə məktubları" fəlsəfi traktatını neçənci ildə yazmışdır?

- A) 1860-1865
- B) 1863-1865**
- C) 1863-1864
- D) 1865-1866

4. "Zəmanədən şikayət" şeirini hansı təxəllüslə yazmışdır?

- A) Vaqif
- B) Qasım
- C) Gəray
- D) Səbuhi**

5. Axundovun hansı komediyasında feodal-istibdad üsuli-idarəsinin ali hakimlərinin səciyyəvi surətləri əks edilib?

A) "Kimyagər"

B) "Vəzir – xani – Lənkəran"

C) "Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah"

Kitabxanalarda həmçinin M. F. Axundovun ayrı-ayrı əsərləri üzrə kitab müzakirələri keçirmək olar. Görkəmli dramaturqun yazdığı altı komediya içərisində "Sərgüzəşti mərdi-xəsis" əsərinin özünəməxsus yeri vardır. Komediya çox vaxt qəhrəmanın adı ilə "Hacı Qara" adlanır. M. F. Axundov Hacı Qaranın simasında XIX əsrin əllinci illərində yaşayan Azərbaycan tacirinin ümumiləşdirilmiş surətini yaratmış və yüksək sənətkarlıqla buna nail olmuşdur.

"Hacı Qara" komediyası çağdaş dövrümüzdə də aktuallığını saxlayır. Xəsisliyin, mənəvi yaramazlıqların ifşasında bu əsər heç vaxt əhəmiyyətini itirmir, insanda müsbət keyfiyyətlərin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Buna görə də əsərin müzakirəsi oxucular arasında marağa səbəb ola bilər. Əsərin əsas ideyası xəsisliyin ifşasıdır. İnsanın təbiətində olan bu mənəvi naqisliyi müəllif Hacı Qaranın simasında tənqid atəşinə tutmuşdur.

Kitab müzakirəsi aparıcının 5-10 dəqiqəlik giriş sözü ilə açılır. Aparıcı qısaca olaraq müəllifin yaradıcılığının əsas cəhətlərini nəzərə çatdırır, müzakirə olunan əsər haqqında qısa məlumat verərək əsərin mühüm məqamlarını qeyd edir. Daha sonra əsərin müzakirəsinə başlanır. Oxucular əsərin sujet xətti, ideyası, ayrı-ayrı obrazlarla bağlı fikirlərini bildirirlər. Qeyd olunur ki, M. F. Axundov komediyanın mövzusunı qaçaq mal alveri ilə mübarizə üçün İran sərhədinə göndərilərkən görüb-əşitdiyi hadisələrdən götürmüşdür.

Müzakirə zamanı o dövr tacirlərinin xəsislik, tamahkarlıq, pula hərislik, yalançılıq kimi mənfi keyfiyyətlərini özündə cəmləşdirən Hacı Qara surətinə, onun iç üzünü açan arvadı Tükəz, həmçinin müftəxor, əməyə xor baxan Heydər bəy obrazlarına, xüsusi fikir verilməlidir.

Müzakirəni aparıcı yekunlaşdırır. Bu zaman o, ayrı-ayrı çıxışlara, surətlərlə bağlı oxucu mühakimələrinə, doğru və ya yanlış fikirlərinə münasibətini bildirir. Və əsərlə bağlı öz fikirlərini, bu günlə səsleşməsi baxımından onun mənəvi dəyərini, oxucular üçün əhəmiyyətini qeyd edir və tədbir yekunlaşır.

M. F. Axundovun 205 illiyi ilə əlaqədar **oxucu konfransının** keçirilməsi də məqsəduyğundur.

Oxucu konfransının mözuları:

1. M. F. Axundovun həyat və yaradıcılığı
2. "Şərq" poemasının uğuru...
3. M.F.Axundovun komediyaları haqqında
4. M.F.Axundovun dramaturgiyası və s.

Kitabxanalarda həmçinin, ədibin yaradıcılığının təbliği məqsədilə "**Ədəbi qəhrəmanların paradi**", "**Səvimli personajların paradi**" adlı tədbirlər də keçirmək olar. Və ya məşhur əsərlərin qəhrəmanlarını bir araya yığıb (**Molla İbrahimxəlil kimyagər, dərviş Məstəli şah, Xan, vəzir Mirzə Həbib, Heydər bəy, Hacı Qara, Ağə Mərdan**) uşaqlarla görüş keçirmək olar. Bu mənfi tiplər mücərrəd bir bəy, mücərrəd bir ruhani, mücərrəd bir hakim, mücərrəd bir tacir və yaxud müəyyən eyibləri əks etdirən fiqurlar, sxematik, birtərəfli surətlər deyildir. Onlar konkret bir ictimai təbəqənin, zümrənin tipik xüsusiyyətlərini özlərində ümumiləşdirən, eyni zamanda fərdi keyfiyyətlərlə verilən canlı, dolğun xarakterlər, sözün həqiqi mənasında həyatı obrazlar, tipik surətlərdir. Tədbir zamanı oxucular bu personajları canlandırma bilər.

Bundan başqa kitabxanalarda M. F. Axundova həsr olunmuş **açıq qapı günü** keçirmək olar. Bu gün keçirilən bütün tədbirlər sırf Axundova həsr olunmalıdır. Sərgi təşkil edilməli, gün ərzində ədibin yaradıcılıq nümunələri haqqında oxuculara məlumat verilməli, kitabları təbliğ olunmalıdır.

Ə D Ə B İ Y Y A T

Axundzadə, M.F. Əsərləri [Mətn]: 3 cildə /Mirzə Fətəli Axundzadə; tərt. ed. və ön söz. müəll. N.Məmmədov.- Bakı: Şərq-Qərb, 2005.- C.I.- 296 s.; C.II.- 376 s.; C.III.-296 s.

Axundov, M.F. Əsərləri [Mətn]: 2 cildə /M.F.Axundov.- Bakı: Atilla, 2000.- 2001; C.I.- 126 s.; C.II.-106 s.

Axundov, M.F. Əsərləri [Mətn]: 3 cildə /M.F.Axundov; red. hey. M.Z.Cəfərov, F.Köçərli, Ə.M.Mirəhmədov və b.; tərt. ed. müqəd. və izah. müəll. N.Məmmədov; cildin red. H.Məmmədzadə; AzSSR EA, Nizami ad. Xalqlar Dostluğu Ordenli Ədəbiyyat İn-tu.- Bakı: Elm, 1987.- C.I.- 317 s.; C.II.- 385 s.

Axundov, M.F. Aldanmış kəvakib; Kəmalüddövlə məktubları [Mətn] /M.F.Axundov; tərt. ed. və elmi red. H.Məmmədzadə.- Bakı: Maarif, 1985.- 172, [4] s.

Axundov, M.F. Bədii və fəlsəfi əsərləri [Mətn]/M.F.Axundov; red. hey. H.Abbasızadə, M.Abdullayev, Ə.Ağayev [və b.]; tərt. ed. H.Məmmədzadə; rəssamı E.Məmmədov; Dünya ədəbiyyatı kitabxanası: 100 cildə.- Bakı: Yazıçı, 1987.- C.39.- 365 s.

Axundov, M.F. Komediylar. Povest. Şeirlər [Mətn]/M.F.Axundov; tərt. ed. N.Məmmədov; red. H.Məmmədzadə.- Bakı: Yazıçı, 1982.- 272 s.

Axundzadə, M.F. Bədii və ədəbi-tənqidi əsərləri [Mətn] /Mirzə Fətəli Axundzadə; tərt. ed., ön sözün müəll. və red. N.Məmmədov.- Bakı: Çaşıoğlu, 2004.- 280 s.

İnternetdə

www.anl.az www.adam.az
www.akhundzade.blogspot.com
www.azerbaijan-news.az
www.azerikitab.az
www.azeroo.com
www.azyb.net
www.az.wikipedia.org
www.az.wikisource.org
www.avialine.com
www.ebooks.preslib.az
www.deyerler.org
www.dic.academic.ru
www.inamcfp.org